

شگفتی‌های آفرینش شتر از منظر قرآن و علم*

ابراهیم رضایی آدریانی** و محمد جواد اسکندریلو***

چکیده

شتر تنها حیوانی است که قرآن کریم با لحن توبیخ آمیزی، بشر را به مطالعه و تفکر در خلقتش ترغیب می‌کند و او را به ویژگی‌ها و شگفتی‌هایی که در آفرینش این حیوان وجود دارد سوق می‌دهد.

این نوشتار ابتدا گزارشی از ویژگی‌های شگفت آور شتر ارائه می‌دهد و سپس آیاتی از قرآن کریم را که به این حیوان اشاره دارد، بررسی می‌نماید. سپس تک‌تک اعضای شتر و قابلیت‌های هر یک را با توجه به آخرین کشفیات دانشمندان مورد بررسی قرار می‌دهد تا زمینه‌ای باشد برای پی بردن به عظمت خالق و اعجاز علمی قرآن در سایه آیه شریفه ﴿يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ﴾ (غاشیه / ۱۷).

در این نوشتار، ویژگی‌های منحصر به فرد این شاهکار آفرینش از قبیل تحمل تشنگی، رام بودن، قدرت بلند شدن همراه بار، و ... و همچنین فواید و منافع این حیوان مطرح شده است.

واژگان کلیدی: قرآن، تفسیر علمی، شتر، شگفتی‌های خلقت، سوره غاشیه، کیفیت خلقت شتر

* تاریخ دریافت: ۹۳/۱۲/۱۸ و تاریخ تأیید: ۹۴/۴/۵

** دانش‌پژوه دکتری تفسیر تطبیقی (نویسنده مسئول): erezaei@ymail.com

*** دانشیار جامعه المصطفی العالمیه: mj_eskandarlo@miu.ac.ir

مقدمه

مطالعه ظرافت‌ها و شگفتی‌های مخلوقات، یکی از بهترین راه‌های پی بردن به عظمت و خالقیت حق تعالی است.

قرآن کریم نیز در آیات متعدد، بشر را به تأمل در این امر فرا می‌خواند: ﴿وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِّلْمُوقِنِينَ * وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾ (ذاریات/ ۲۰ و ۲۱)؛ «و در زمین نشانه‌هایی برای اهل یقین است. و (نیز) در خودتان، پس آیا (حقایق را) نمی‌بینید؟!» (نیز ر.ک: آل عمران/ ۱۹۰؛ روم/ ۵۰؛ طارق/ ۵؛ ق/ ۶).

از سوی دیگر نام ۲۶ حیوان در قرآن کریم برده شده است، اما تنها حیوانی که قرآن کریم، بشر را به تفکر در خلقتش فرا می‌خواند و تعمق در آفرینشش او را در کنار آفرینش آسمان و زمین و کوه‌ها موجب تذکر و توجه به مبدأ و معاد برمی‌شمارد و بلکه بر همه آنها مقدم می‌دارد، شتر است: ﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ﴾ (غاشیه/ ۱۷)؛ «و آیا به شتر نظر نمی‌کنند که چگونه آفریده شده؟!». از این‌رو، لازم است با موشکافی و تأمل، تک‌تک ظرافت‌های موجود در این حیوان شگفت‌انگیز را بررسی کرد و با استخدام کشفیات و علوم جدید^[۱] به اندازه دانش خود از این شگفتی‌ها بهره برد و معرفت خود را به خالق یکتا افزون کرد.

پیشینه

از زمانی که قرآن کریم توجه انسان را به این پدیده حیرت‌آور معطوف داشته، در مورد خلقت شتر مطالب فراوانی نگاشته شده است. غالب مفسران ذیل آیه مذکور، نمونه‌هایی از اسرار خلقت شتر را یادآور شده اند که عمدتاً به ویژگی‌های بارز و محسوسی همچون قدرت حمل بار و تحمل تشنگی بسنده کرده‌اند. در دهه‌های اخیر نیز موسوعه‌هایی با موضوع مطالب علمی قرآن و حیوانات مذکور در قرآن نگاشته شده که هر کدام چند صفحه در مورد ویژگی‌های شتر مطلب ارائه کرده‌اند (تعدادی از این کتاب‌ها را می‌توان در فهرست منابع این نوشتار ملاحظه کرد)، اما به نظر می‌رسد جای یک پژوهش مستقل و جامع در این زمینه خالی باشد که این نوشتار عهده‌دار آن می‌باشد.

ویژگی‌های شتر

شتر حیوانی مقاوم، سرسخت، تنومند و در عین حال رام و اهلی است. بین ۲۵ تا ۴۰ سال عمر می‌کند و بسیار کم‌هزینه است. نخستین وجود شترها در مدارک تاریخی مربوط به چهارمین هزاره پیش از میلاد به چشم می‌خورد (حکیمی، شگفتی‌های جهان خلقت، ۱۳۷۴: ۱/ ۱۷۶). البته برخی پژوهشگران مدعی هستند ۵۰ میلیون سال قبل از آنکه انسان پای بر زمین بگذارد، شتر بر روی این کره خاکی می‌زیسته است (راغب، الحيوان فی القرآن الکریم، ۱۴۲۷: ۲۷۳).

این حیوان در زبان عربی نام‌های متعددی دارد تا آنجا که در زبان عربی ۴۵۹ نام برای آن در حالات و سنین مختلف و ۱۱۷ نام برای صدای شتر و ۳۳ نام متعدد برای محل سکونت شتر ذکر شده است (عبدالرحیم، موسوعه الحيوانات و الطيور و الاسماك و الهوام فی القرآن الکریم، ۱۴۲۷: ۱/ ۱۴). این نشان‌دهنده توجه ویژه عرب حجاز و نقش محوری این حیوان در زندگی آنهاست.

شتر در میان عرب بسیار محبوب و دارای نقش محوری در زندگی اجتماعی و اقتصادی آنهاست و شاید به همین دلیل باشد که دیه قتل انسان بر محور شتر محاسبه شده است. همچنین شاید به دلیل هیبت شتران زرد رنگ است که قرآن شراره‌های آتش دوزخ را به آنان تشبیه کرده است:

﴿إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ كَأَنَّهٗ جَمَالَتْ صُفُوفُ﴾ (مرسلات / ۳۲ و ۳۳)؛ «آن (آتش) شراره‌هایی همچون قصری (عظیم) می‌افکند! چنانکه گویی (همچون) شتران زرد است». گذشته از ویژگی‌های جسمی شتر، ویژگی‌های روحی این حیوان نیز جالب توجه است. شتر بسیار غیور است و اجازه نمی‌دهد کسی او را در حال مجامعت با جفت خود ببیند و اگر متوجه شود کسی در حال مشاهده اوست، عکس العمل نشان می‌دهد. حتی برخی گفته‌اند کینه او را به دل می‌گیرد و به دنبال فرصتی برای ضربه زدن به او منتظر می‌ماند (بیضون، الموسوعة العلمية القرآنية، ۱۴۳۲: ۴/ ۳۷۷).

همچنین شتر ماده محبت مثال زدن به فرزند خود دارد و اگر به هر دلیل بچه شیرخوار خود را از دست بدهد، مدت‌ها (گاهی تا چهل روز) در آن حوالی که او را شیر داده و بویش را حس می‌کند، می‌گردد و او را می‌جوید و با صدای بلند و جان‌سوزی ناله کرده، اشک می‌ریزد و بارها دیده شده که با عزاداری خود، اشک انسان‌ها را نیز درمی‌آورد (جهت مطالعه بیشتر در مورد خصوصیات شتر مراجعه کنید به: دمیری، حیات الحيوان، بی‌تا: ۱/ ۲۲، رستمی، سیمای طبیعت در قرآن، ۳۳۹).

به شتر لقب «سفینه الصحرا» (کشتی بیابان) داده شده که واقعاً لقبی برازنده و شاید ریشه آن آیه شریفه ﴿وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ﴾ (مؤمنون/۲۲) باشد. اگر شتر در بیابان در شرایط سرمای شدید و بارش باران قرار گیرد، به طرز شگفت‌آوری پاهای خود را باز می‌کند و به صاحب خود اجازه می‌دهد زیر بدن او پناه بگیرد تا از باران شدید و طوفان‌های ویران‌گر در امان بماند (حدیثی، اعجاز القرآن فی النبات و الحيوان، ۲۰۱۳م: ۶۶).

شتر بهترین حیوانی است که می‌توان در حج قربانی کرد و تعبیر قرآن در این زمینه حیرت‌آور است: ﴿وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافٍ إِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعَمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ (حج/۳۶)؛ «و برای شما آن شترهای فربه (قربانی) را از نشانه‌های خدا قرار دادیم. در آنها برای شما خیر (و برکت) است. پس در حالی که (برای قربانی) در صف ایستاده‌اند، نام خدا را بر آنها ببرید و هنگامی که پهلوهایشان (بر زمین) افتاد (و جان دادند)، از (گوشت) آنها بخورید و به (نیازمندان) قانع و (فقیران) درخواست کننده بخورانید. این‌گونه آنها را برای شما رام ساختیم تا شاید شما سپاسگزاری کنید».

شتر قادر است از ۲۵ درجه زیر صفر تا ۷۰ درجه بالای صفر را تحمل کند. دوران حمل شتر حدود ۱۳ ماه طول می‌کشد و هر بچه شتر تا ۵ ماه شیر می‌خورد.

ناگفته نماند که در برخی روایات، شترداران مذمت شده‌اند (ر.ک: سفینه البحار، ماده ابل). شاید این مذمت ناظر به فرهنگ حاکم بر جزیره العرب باشد که شترداران (به جهت ارزش اقتصادی بالای شتر) قشری مرفه و نوعاً مغرور بوده‌اند و بر دیگران فخرفروشی می‌کرده‌اند.

شتر در قرآن

در قرآن کریم با تعبیرات متفاوتی از این حیوان یاد شده است که در جدول ذیل می‌آید:

ردیف	کلمه	معنا	آیه و آدرس آن
۱	ابل	شتر	﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ﴾ (غاشیه/ ۱۷) ﴿مِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ﴾ (انعام/ ۱۴۴)
۲	جمل	شتر نر	﴿حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ﴾ (اعراف/ ۴۰) ﴿كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ﴾ (مرسلات/ ۳۳)

ردیف	کلمه	معنا	آیه و آدرس آن
۳	بعیر	شتر میانسال	﴿نَزَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ﴾ (یوسف/ ۶۵) ﴿لَمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ﴾ (یوسف/ ۷۲)
۴	ناقه	شتر ماده	﴿قَالَ لَهُمُ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا﴾ (شمس/ ۱۳)
۵	بُدن	شتر قربانی	﴿وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ﴾ (حج/ ۳۶)
۶	هیم	شتر بسیار تشنه	﴿فَسَارِبُونَ شُرَبَ الْهِيمِ﴾ (واقعه/ ۵۵)
۷	حام	شتر نری که ده شتر از او پدیدآمده	﴿مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ﴾ (مائده/ ۱۰۳)
۸	سائبه	شتري که ده ماده زاییده	﴿مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ﴾ (مائده/ ۱۰۳)
۹	بحیره	ماده شتری که پنجمین حمل مادر خود باشد	﴿مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ﴾ (مائده/ ۱۰۳)
۱۰	حموله	شتر بارکش	﴿وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا﴾ (انعام/ ۱۴۲)
۱۱	عشار	شتر ده ماهه آبستن	﴿وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ﴾ (تکویر/ ۴)
۱۲	ضامر	شتر (یا هر مركب) لاغر	﴿وَ أَذْنٌ فِي الْعَاسِ بِالحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ﴾ (حج/ ۲۷)

از میان آیات پرشماری که به شتر اشاره دارد، تمرکز اصلی این نوشتار بر آیه ۱۷ سوره غاشیه است که بشر را به مطالعه عمیق پیرامون خلقت شتر دعوت می‌نماید؛ از این‌رو، پیش از پرداختن به ویژگی‌ها و شگفتی‌های این حیوان، نکاتی پیرامون این آیه مطرح می‌شود.

﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ﴾ (غاشیه/ ۱۷)؛ «و آیا به شتر نظر نمی کنند که چگونه آفریده شده؟!».

الف) در عبارت «أَفَلَا يَنْظُرُونَ» با استفهام تویخی، همگان به ژرف اندیشی پیرامون آفرینش شتر دعوت شده اند.

ب) در این آیه، مطالعه بر روی خلقت شتر، مقدم بر مطالعه پیرامون بلندای آسمان و گستره زمین و عظمت کوه ها ذکر شده است.

ج) این آیه با همان لحنی که بشر را به تدبر در قرآن فرا می خواند ﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ﴾، بر مطالعه آفرینش این حیوان تأکید می ورزد.

د) فعل «يَنْظُرُونَ» از ماده «نظر» به معنای نگاه با دقت و تأمل و عنایت است و در منابع لغوی به «رؤية فی تعمق و تحقیق» (التحقیق، ماده نظر) و «التأمل و الفحص» (مفردات، ماده نظر) معنا شده است؛ لذا قرآن کریم از افعالی مانند یرون، یشاهدون، و... استفاده نکرده و با آوردن این ماده، بشر را به مطالعه و تحقیق در این زمینه فرا می خواند. مانند دستور به تحقیق و تأمل در غذای مادی معنوی در آیه ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ﴾ (عبس/ ۲۴).
هـ) واژه «ابل» اسم جمع است و مفرد ندارد (مجمع البحرین، ماده ابل) و از آنجا که برای غیر ذوی العقول وضع شده، با آن معامله مؤنث می شود؛ لذا فعل «خُلِقَتْ» مؤنث به کار رفته است.

و) برخی گمان کرده اند توصیه به تفکر در خلقت شتر، نشان دهنده تأثیرپذیری قرآن از فرهنگ زمانه است؛ زیرا عرب های معاصر نزول قرآن در سرزمین حجاز با شتر انس بیشتری داشتند و قرآن تحت تأثیر فرهنگ آنان سخن گفته است (ر.ک: مجله کیان، ش ۴۰۲، ۱۱).

پاسخ این توهم در جای خود مفصل داده شده، (ر.ک: ساجدی، زبان دین و قرآن، ۱۳۸۵: ۴۳۰ و رضایی اصفهانی، منطق تفسیر قرآن، ۱۳۸۶: ۴/۳۶) اما اجمالاً باید گفت، اولاً به کار بردن واژگان متعارف در یک جامعه جهت تفهیم و سهولت انتقال سخن به معنای تأثیرپذیری از فرهنگ آن جامعه نیست. ثانیاً شگفتی خلقت شتر منحصر به زمان نزول قرآن نیست و اکنون نیز پس از گذشت قرن ها و پیشرفت علوم هنوز مقاوم ترین حیوان و مطمئن ترین وسیله برای عبور از بیابان های صعب العبور، شتر است؛ بنابراین، پیام این آیه تا قیامت

پابرجاست و مطالعه ظرافت‌هایی که در خلقت این حیوان وجود دارد که قطعاً بسیاری از آنها هنوز بر بشر هویدا نشده است، همواره موجب تقویت خداشناسی بشر است (التحریر والتنوير، ابن عاشور، ۱۴۲۰: ۲۰/ ۲۷۰).

ز) در آیه شریفه بر تأمل در خلقت شتر تأکید شده است. شاید بتوان با جاری کردن قاعده «الغاء خصوصیت» این دستور را بر سایر حیوانات نیز سرایت داد. توضیح آنکه برای استخراج پیام‌های کلی از آیات قرآن کریم می‌توان ویژگی‌های مربوط به زمان، مکان و افراد را از آیه جدا کرد. شاید بتوان گفت این آیه نیز قصد دارد بشر را به مطالعه شگفتی‌های خلقت دعوت کند و در این میان به عنوان نمونه نام یک حیوان را که بیشترین شگفتی را در میان حیوانات دارد، ذکر کرده، اما غرض قرآن منحصر به شتر نبوده است (جهت مطالعه بیشتر در مورد این قاعده و نمونه‌های آن مراجعه کنید به: رضایی اصفهانی، منطق تفسیر قرآن، ۱۳۸۶: ۱/ ۲۲۴ به بعد).

ح) «کیف» در این آیه شریفه بدل اشتغال از ابل است؛ بنابراین، تقدیر آیه شریفه چنین می‌شود: «افلا ينظرون الى الابل هيئة خلقها». بنابراین به حکم آیه شریفه باید در هیئت این حیوان شگفت‌انگیز تأمل کرد و تک تک اعضا و جوارح و ظرافت‌های آفرینش آن را بررسی کرد.

بنابراین در این نوشتار ابتدا تک تک اعضای بدن این حیوان را بررسی می‌نماییم و سپس به ویژگی‌های منحصر به فرد و منافع پرشمار و کم نظیر آن می‌پردازیم.

الف) اعضاء و جوارح

خداوند بشر را به تفکر و تأمل در خلقت شتر فراخوانده است؛ بنابراین، لازم است در تک تک اجزاء بدن این حیوان شگفت‌انگیز تمرکز کرد و جلوه‌های قدرت الهی را در آفرینش آن مشاهده نمود.

۱. کوهان

۱۲۷

کوهان شتر گذشته از آنکه سوار شدن بر این حیوان را ساده‌تر می‌کند، محتوای چربی ذخیره‌ای است که از غذا تأمین می‌شود و هنگام نیاز نه تنها گرسنگی که تشنگی شتر را نیز برطرف می‌کند.

در یک تقسیم‌بندی رایج شترها به دو قسم عربی و آسیایی تقسیم می‌شوند.

شتر عربی که ۹۰ درصد شترهای موجود در جهان را تشکیل می‌دهند و در کشورهای همچون عربستان و شمال آفریقا زندگی می‌کند، یک کوهان دارد. اما شتر آسیایی که حیوانی بسیار قوی هیکل است و در مناطق مرکزی آسیا بیشتر یافت می‌شود، دو کوهان دارد. این حیوان به لطف بدن پوشیده از پشم و کرک خود قادر است به نحو شگفت‌انگیزی گرما و سرما را تحمل نماید (ر.ک: بیضون، الموسوعة العلمیه القرآنیه، ۱۴۳۲: ۴/ ۳۷۷).

یک شتر میانسال حدود ۱۲۰ کیلوگرم چربی در کوهان خود ذخیره می‌کند که این مقدار چربی اندوخته بسیار مطمئن و مفیدی برای مسافرت‌های طولانی به شمار می‌رود (ر.ک: احمد، موسوعة الاعجاز العلمی، ۱۴۲۴: ۴۷۸).

با توجه به آنکه شتر معمولاً ناگزیر از حرکت در تابش مستقیم آفتاب است، بدن او تناسب شگفت‌آوری با این نیاز دارد. کمر باریک شتر موجب می‌شود در ساعات میانی روز که هنگام اوج تابش مستقیم آفتاب است، نور خورشید تنها بر نقاط فوقانی بدن بتابد که این نقاط با دو عایق چربی (کوهان) و پشم پوشانده شده‌اند و گرما را خنثی می‌کنند؛ از این‌رو، شتر می‌تواند گرمایی را که بسیاری از حیوانات دیگر را از پای درمی‌آورد، تحمل کند. گذشته از آنکه پوست روشن شتر، بخشی از اشعه خورشید را منعکس می‌نماید (ر.ک: راغب محمد نجار، الحیوان فی القرآن الکریم، ۱۴۲۷: ۲۷۵).

۲. گردن

گردن بلند و در عین حال قوی و مستحکم شتر چند مزیت فوق‌العاده برای این حیوان به ارمغان آورده است:

اول آنکه هنگام بلند شدن از زمین، خصوصاً هنگامی که بار سنگینی بر پشت داشته باشد، سر و گردن به مانند یک اهرم عمل کرده، در بدن او ایجاد تعادل می‌کند تا بتواند با وجود بار سنگین، از زمین برخیزد.

دوم آنکه شتر با وجود ارتفاع زیادی که از زمین دارد، به لطف گردن خود می‌تواند در حالت ایستاده از زمین غذا بخورد و هم می‌تواند از برگ درختان مرتفع بهره ببرد.

۳. پا

کف پای شتر به دو انگشت بزرگ تقسیم می‌شود که با نخ‌های بسیار بزرگ، مانع فرو رفتن پا در شن و ماسه می‌شوند. جالب اینجاست که انبوهی از گُرک و مو کف پای شتر را پوشانده است تا هنگام راه رفتن بر صحرای داغ و سوزان، نقش عایق حرارتی را ایفا کند و مانع سوختن پای شتر گردد (بیضون، الموسوعة العلمیه القرآنیه، ۱۴۳۲: ۴/ ۲۷۴).

کُرک‌ها سایر بدن شتر را نیز پوشانده و مانع انتقال حرارت به پوست بدن می‌شود؛ لذا شتر در گرمای سوزان بیابان به راحتی روی زمین می‌خوابد و پوست بدن را روی ریگ‌های داغ بیابان می‌گذارد و این عایق حرارتی مانع سوختن او می‌شود. ضمن آنکه هنگام خوابیدن شتر بر روی زمین چند نقطه از بدن او بیشترین تماس را با زمین دارند و بیشتر وزن شتر بر این نقاط وارد می‌شود. خدای سبحان در این چند نقطه، بافت متفاوتی از پوست که بسیار خشن و مقاوم است، قرار داده تا نقش متکا را ایفا کند و شتر به راحتی بتواند بر هر نقطه سخت و غیرقابل تحملی از بیابان رحل اقامت افکند (ر.ک: راغب محمد نجار، الحیوان فی القرآن الکریم، ۱۴۳۷: ۲۷۵).

۴. چشم

مشهور است که شتر دو پلک دارد: یکی پلک معمولی و دوم پلک توری مانند؛ شتر هنگام طوفان و گرد و غبار، پلک توری مانند را می‌بندد و پلک اصلی را باز می‌گذارد تا ضمن جلوگیری از ورود گرد و غبار به داخل چشم بتواند جلوی خود را ببیند و به راه خویش ادامه دهد (ر.ک: محمود عبدالله، عالم الحیوان بین العلم والقرآن، ۱۴۱۷: ۲۶؛ کلیجی، قرآن و طبیعت، ۱۳۸۶: ۹۶). گذشته از آنکه مژه‌های بسیار بلند شتر نیز مانع از ورود غبار به چشمان می‌شود.

۵. گوش

به طور کلی بدن شتر به گونه‌ای طراحی شده که در سخت‌ترین شرایط و در طوفان‌های شن در اوج گرمای بیابان مقاوم باشد. گوش‌ها نیز از این قاعده مستثنا نیستند؛ دهانه گوش‌های شتر بسیار تنگ و کوچک، و پوشیده از موی فراوان است که مانع داخل شدن ریگ و شن به داخل آن می‌شود (مدرسی، تفسیر هدایت، ۱۳۷۷: ۱۸ / ۷۱).

۶. لب

شتر دارای دو لب بزرگ و خشن است و شکافی در لب بالایی دارد. دانشمندان معتقدند این ساختار لب‌های شتر را در خوردن خار و خاشاک و گیاهان خشن یاری می‌دهد (بیضون، الموسوعه العلمیه القرآنیه، ۱۴۳۲: ۴ / ۳۷۳).

ویژگی دیگر لب‌های شتر آن است که مانع بیرون ریختن آب دهان می‌شود؛ از این‌رو شتر، برخلاف بسیاری از حیوانات، هنگام غذا خوردن آب دهان خود را کنترل می‌کند و بیرون نمی‌ریزد (احمد، موسوعه الاعجاز العلمی، ۱۴۲۴: ۴۷۴).

۷. بینی

بینی شتر به دهانش پیوسته است و این امر موجب می‌شود آبی که همراه با هوای تنفسی از بدن خارج می‌شود، به دهان بازگردد و ذخیره آب بدن دیرتر تمام شود. همچنین بینی این حیوان به صورت دو شکاف تنگ است که می‌تواند هنگام نیاز آنها را ببندد و از داخل شدن غبار و شن و ماسه بیابان به داخل بینی جلوگیری کند (مدرسی، تفسیر هدایت، ۱۳۷۷: ۱۸ / ۷۱).

ب) ویژگی‌های منحصر به فرد

شتر ویژگی‌هایی دارد که هیچ یک از حیوانات دیگر ندارند و از این جهت در میان همه آنها ممتاز است. این ویژگی‌ها بدین قرار است:

۱. تحمل تشنگی

شتر در میان حیوانات به قدرت بالای تحمل تشنگی معروف است. اگر یک درصد از آب بدن انسان از دست برود، احساس تشنگی می‌کند. حال اگر این کاستی به ۵ درصد برسد انسان تعادل خود را از دست می‌دهد و هنگامی که به ۱۰ درصد برسد دیگر گوش‌های او چیزی نمی‌شنود و چنان ضعف و رخوت بر او غلبه می‌کند که احساس درد را نیز از دست می‌دهد. اگر این رقم به ۱۲ درصد برسد حالتی پیدا می‌کند که حتی اگر به آب دسترسی پیدا کند، قدرت نوشیدن آن را ندارد و حتی با کمک اطرافیان نیز شانس او برای زنده ماندن اندک است. این در حالی است که اگر شتر ۲۰ درصد از آب بدن خود را از دست دهد، می‌تواند همچنان سرپا بایستد و هنگامی که به آب می‌رسد، به راحتی آب بنوشد. شتر می‌تواند ۱۰ روز تا دو هفته بدون آب در سخت‌ترین شرایط جوی به حرکت خود ادامه دهد. در حالی که مقاومت انسان در مقابل تشنگی، از سه روز تجاوز نمی‌کند. این استقامت، به دلیل ذخیره آبی است که در بدن شتر وجود دارد.

نکته شگفت‌انگیز دیگر آنکه اگر شتر تشنه به هر آبی برسد، از آن می‌نوشد و حتی آب شور و تلخ و گل‌آلود نیز تشنگی او را برطرف می‌کند. این به دلیل قدرت فوق‌العاده کلیه‌های اوست که به سرعت آن را تصفیه می‌کند (احمد، موسوعه الاعجاز العلمی، ۱۴۲۴: ۴۷۹). همچنین شتر هنگامی که ادرار می‌کند، دُم خود را می‌جنباند تا ادرار به پاهایش پاشیده شود و بدین ترتیب با خیس کردن بدن، خود را خنک می‌کند.

در مورد محل ذخیره آبی که در بدن شتر وجود دارد، چند دیدگاه ارائه شده است. برخی معتقدند این ذخیره در یک کیسه کوچکی در زیر شکم شتر متمرکز شده و در مواقع نیاز، آب آن کیسه جذب بدن شتر می‌شود. اما برخی معتقدند این ذخیره در کل بدن شتر پراکنده است. بر اساس این نظریه وقتی شتر آب می‌نوشد، برخی سلول‌های بدن او تا ۲۴۰ برابر منبسط می‌شوند و هنگام کمبود آب، سلول‌های بدن از آب موجود در نزدیک خود بهره می‌برند (کلیجی، قرآن و طبیعت، ۱۳۸۶: ۹۶).

گروه سوم زیست‌شناسان معتقدند ذخیره چربی شتر به تحمل تشنگی او کمک می‌کند؛ زیرا سوخت و ساز مواد کربوهیدراتی منجر به آزاد شدن H_2O (آب) و گاز CO_2 می‌شود و بدن شتر از آب آزاد شده که در اصطلاح شیمی آن را «آب متابولیک» می‌نامند، بهره می‌برد. همچنین شتر با ثابت نگه داشتن سطح مایع در خون خود از هیدراسیون (کم شدن آب بدن) جلوگیری می‌کند. توضیح آنکه مایع خون (پلاسما) حاوی یک دوازدهم آب بدن است که در شرایط تشنگی کم می‌شود. اما شتر پس از تحمل یک دوره تشنگی و از دست دادن یک چهارم وزن بدن خود، تنها یک دهم حجم خون خود را از دست می‌دهد و این امر موجب استقامت او در برابر تشنگی می‌شود (حکیمی، شگفتی‌های جهان خلقت، ۱۳۷۴: ۱۴۸ / ۲).

گرچه شتر از حیوانات خون‌گرم است، اما قادر است درجه حرارت بدن خود را در شرایط گرمای بالا تا ۴۲ درجه بالا ببرد و هنگام برودت هوا دمای داخل بدن این حیوان به ۳۶ درجه سانتیگراد می‌رسد (صفار، اسرار عالم الحیوان، ۲۰۰۲: ۲۷۰).

سرّ دیگر تحمل تشنگی شتر، تعریق اندک اوست. شتر کمتر عرق می‌کند، خصوصاً در شرایط گرما و عطش ساختمان بدن او به گونه‌ای است که از آب موجود در بدن نهایت نگهداری را می‌کند و جالب است که شتر در این شرایط ادرار نیز نمی‌کند.

۱۳۱

ضمناً کلیه‌های شتر قسمت زیادی از آب‌های مصرف شده را دوباره پس می‌گیرد و به همین دلیل ادرار این حیوان غلیظ است. همچنین روده این حیوان سلول‌هایی دارد که وظیفه آنها جذب آب مصرف شده موجود در غذای روده و باز گرداندن آن به بدن است. به همین دلیل سرگین شتر بسیار خشک است.

بدن شتر از مویی فشرده پوشیده شده است که موجب می‌شود حتی در دمای ۴۰ درجه نیز عرق نکند. یکی دیگر از عوامل هدر رفت آب بدن تنفس سریع و با دهان باز است. اما شتر نه تنها دهان خود را (حتی در هوای گرم) باز نمی‌کند، بلکه سرعت تنفس او حداکثر هشت مرتبه دم و بازدم در دقیقه است که تأثیر مهمی در حفظ آب بدن دارد (حکیمی، شگفتی‌های جهان خلقت، ۱۳۷۴: ۱/ ۱۷۸). در عوض، هنگامی که شتر پس از یک دوره تشنگی طولانی به آب برسد، حدود ۴۰ لیتر آب را یک نفس می‌آشامد و در عرض چند دقیقه می‌تواند تا ۱۰۰ لیتر آب بخورد؛ از این رو، قرآن کریم حرص و ولع جهنمیان به نوشیدن آب جوشان جهنم را به آب نوشیدن شتر تشنه تشبیه می‌کند: ﴿فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهَيْمِ﴾ (واقعه / ۵۵).

۲. قدرت بلند شدن همراه بار

حمل بار توسط چهارپایان منفعت مهمی است که قرآن کریم نیز به آن اشاره کرده است: ﴿وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بِالْغِيَةِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ﴾ (نحل / ۷)؛ «و بارهای سنگین شما را به سرزمینی حمل می‌کنند که جز با مشقت جان‌ها بدان نمی‌رسیدید». در میان چهارپایان تنها شتر ویژگی منحصر به فرد حمل بار دارد. شتر برای بارگیری روی زمین می‌خوابد و پس از آنکه باری حدود ۳۰۰ کیلوگرم بر پشت او قرار گیرد، به طور شگفت‌انگیزی از زمین بلند می‌شود که سایر حیوانات از انجام چنین عملی عاجزند. شتر برای این کار از گردن بزرگ خود بهره می‌برد و به عنوان اهرم از آن استفاده می‌کند و با برقراری تعادل دو طرفه (بین بار و گردن خود) و بهره گرفتن از دو دست، از زمین بلند می‌شود.

۳. رام بودن

قرآن کریم در مورد شتر می‌فرماید: ﴿وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ... كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ (حج / ۳۶)؛ «و برای شما آن شترهای فربه (قربانی) را از نشانه‌های خدا قرار دادیم ... این گونه آنها را برای شما رام ساختیم تا شاید شما سپاسگزاری کنید».

گرچه حیواناتی مانند گاو و گوسفند نیز اهلی و بی‌آزار هستند، کنترل تعداد زیادی از آنها دشوار است. اما شتر در عین حال که جثه‌ای بزرگ‌تر و قدرتی به مراتب بیشتر از آنها دارد، نسبت به همه حیوانات رام‌تر است؛ به گونه‌ای که یک گله چند صد نفری از شتر را می‌توان به دست یک کودک سپرد. شیخ عباس قمی رحمته الله علیه می‌نویسد: حکایت شده که زمام شتری را به یک موش بستند و موش به سمت لانه خود حرکت کرد و شتر نیز در پی او می‌رفت تا موش به درون لانه خود

رفت و شتر زانو زد و بینی خود را در لانهٔ موش گذاشت (قمی، سفینه البحار، ۱۴۱۶: ماده ابل؛ و طبرسی، مجمع البیان، ۱۳۷۹: ۱۰/۷۲۸). فرمانبرداری شتر به اندازه‌ای شهرت یافته است که در روایتی از رسول خدا ﷺ نقل شده است که فرمودند: «کن لربک کالجمل الأنف» (تستری، تفسیر تستری، ۱۴۲۳: ۱۹۲): «در برابر پروردگار خود مانند شتر رام و مطیع باش».

برخی پژوهشگران بر این باورند که شتر مناظر دور را نزدیک و اشیای کوچک را بزرگ می‌بیند و به این دلیل است که در مقابل هر موجودی رام و فرمانبردار است (احمد، موسوعه الاعجاز العلمی، ۱۴۲۴: ۴۷۴). البته این حیوان در صورتی که زخم خورده یا خشمگین باشد، بسیار خطرناک است و باید از او پرهیز نمود.

۴. تغذیه

شتر در شرایط سخت سفر در بیابان از خار و خاشاکی که سایر حیوانات هرگز نمی‌توانند آنها را بخورند، تغذیه می‌کند و بدین وسیله، جان خود را محافظت می‌نماید. شتر از خانوادهٔ نشخوارکنندگان است و تنها نشخوارکننده‌ای است که از خار تغذیه می‌کند (نژد، فرهنگ دانستنی‌ها، ۱۳۷۴: ۱/۵۴۹).

۵. تنفس از بینی

در بدن شتر برای محافظت از آب موجود در بدن، تدابیر متعددی اندیشیده شده که از جمله آنها پرهیز از تنفس با دهان است؛ زیرا تنفس از دهان و عبور دادن هوا از محیط حلق و دهان، موجب تبخیر حجم بالایی از آب بدن می‌شود. اما شتر از بینی نفس می‌کشد تا حداقل تبخیر آب اتفاق بیفتد. ضمناً در بینی او لایه‌ای شبیه پرده وجود دارد که هنگام خروج هوا، بخار موجود در آن را کاملاً جذب نموده، به بدن باز می‌گرداند (بیضون، الموسوعه العلمیه القرآنیه، ۱۴۳۲: ۴/۳۷۵).

۶. شیوهٔ کشتن

تذکیر (ذبح شرعی) شیوهٔ خاصی از کشتن حیوان است که در شرع مقدس اسلام بیان شده و در صورت رعایت آن اگر حیوان حرام گوشت باشد به جز سگ و خوک، جسد او پاک می‌شود و پوشیدن آن در نماز جایز است و اگر حلال گوشت باشد، علاوه بر طهارت، خوردن گوشت او نیز حلال است (ر.ک: شرایط ذبح حیوان، رساله توضیح المسائل مراجع معظم تقلید).

زیر گلولی همه چهارپایان برآمدگی وجود دارد که آن را «جوزه» می‌نامند. این برآمدگی محل اجتماع اوداج اربعه (دو رگ خونی، مری و نای) است. بر اساس شرع مقدس اسلام هنگام ذبح شرعی باید زیر این برآمدگی بریده شود، به گونه‌ای که پس از جدا شدن سر، جوزه متصل به سر باشد (ر.ک: نجفی، جواهر الکلام، ۱۴۰۴: ۳۶ / ۱۰۹). بریدن این نقطه موجب راحت جان دادن حیوان و تخلیه کامل خون و مانع از خفگی او می‌باشد.

اما شتر از همه این احکام مستثناست و حتی اگر این گونه ذبح شود، گوشت آن حرام خواهد بود، بلکه شتر را باید «نحر» کرد؛ یعنی شاهرگی که در نقطه خاصی از گردن این حیوان است با وجود سایر شرایط مانند رو به قبله بودن، قطع شود. پس از قطع این شاهرگ به سرعت خون شتر تخلیه می‌شود و در فاصله کوتاهی جان می‌دهد.

ج) منافع شتر

خدای سبحان در هر یک از حیوانات منفعت‌هایی برای بشر قرار داده است. در این میان، در این حیوان شگفت‌انگیز منافع پرشماری جمع شده که در هر یک از این منافع، نسبت به حیوانی که تنها آن منفعت را دارد، بهتر و بالاتر است. مهم‌ترین منافع شتر عبارت است از:

۱. شیر

شتر در سخت‌ترین شرایط و حتی هنگام غلبه تشنگی نیز شیر می‌دهد. حکایت شده است در خشکسالی که در سال ۱۹۸۴ م. در آفریقا اتفاق افتاد و بسیاری از دام‌ها و حتی انسان‌ها هلاک شدند، روستاها و قبایلی که شتر پرورش می‌دادند، توانستند با تغذیه از شیر شتر جان خود را نجات دهند (احمد، موسوعه الاعجاز العلمی، ۱۴۲۴: ۴۷۹).

در شرایط عادی شتر روزانه بین ۵ تا ۱۰ کیلوگرم شیر می‌دهد.

در مورد شیر شتر در روایات توصیه‌های مکرری وجود دارد. از جمله در روایتی امام کاظم (علیه السلام) می‌فرمایند: «يَجْعَلُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ الشِّفَاءَ فِي أَلْبَانِهَا» (کلینی، کافی، ۱۳۶۵: ۱۲ / ۵۰۵)؛ «خدای عزوجل شفا را در شیر شتر قرار داده است».

البته آیات و روایاتی که ارزش شیر چهارپایانی مانند شتر، بز، گوسفند و گاو را می‌رساند، شامل فواید شیر شتر هم می‌شود؛ مانند آیه شریفه ﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبْنَا خَالِصًا سَائِبًا لِلشَّارِبِينَ﴾ (نحل / ۶۶).

و روایت: «قال رسول الله: اسقوا نساءكم الحوامل اللبن فانها تزيد في عقل الصبي» (مجلسی، بحار الأنوار، ۱۴۰۴: ۵۹/ ۲۹۴): «پیامبر اکرم ﷺ: به زنان حامله شیر شتر بخورانید زیرا که خوردن شیر شتر سبب زیاد شدن عقل کودکان می‌گردد».

با وجودی که ممکن است شتر در شرایط سخت و طاقت‌فرسای بیابان چندین روز موفق به نوشیدن آب نشود، به قدرت و حکمت الهی و به کمک تابش نور آفتاب بازهم قادر است شیر تولید کند و حداقل متوسط تولید روزانه شیر در شرایط سخت را داشته باشد.

شیر شتر لطیف و رقیق‌ترین شیر بین شیر حیوانات دیگر است. این شیر کمی مایل به شوری است و چربی آن کم است. طبیعت آن گرم مایل به خشکی است و به سبب گرم بودن مزاج آن و شدت امتزاج (پختگی) آن چربی شیر از آب آن، جدا نمی‌گردد.

با مطالعه کتب طب سنتی و همچنین اکتشافات جدید علمی می‌توان به خواص پرشمار شیر شتر پی برد که به برخی از مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود (مطالب این بخش از دو منبع اقتباس شده است: حکیم عقلی خراسانی، مخزن الادویه، ۱۳۸۸: ۶۹۸ به بعد؛ سایت طلای سفید (سایت اختصاصی شیر شتر: www.Talaye-sefid.com).

۱- آشامیدن این شیر باعث تقویت چشم می‌شود و گاهی طبیبان دستور اکتحال (در چشم چکاندن) آن را می‌دهند.

۲- برای بیماری‌های طحال، بواسیر، جاری شدن ادرار، حیض و نیز تقویت نیروی جنسی مفید است.

۳- شیر شتر همچنین درمان مناسبی برای کبد چرب، آگزما، چربی‌های زیرپوستی، رفع بی‌اشتهایی، و ... است.

۴- مدرّ است، لذا در تعدیل فشار خون مفید است.

۵- دارای چربی و کلسترول کمتری نسبت به شیر گاو است.

۶- در درمان اوتیسم کودکان مؤثر است.

۷- اسیدپته معده معمولاً انسولین را تحریک می‌کند. در صورتی که انسولین موجود در شیر می‌تواند از معده عبور کند و برای رفع ناراحتی‌های معده مؤثر باشد.

۸- شیر شتر دارای خاصیت ضد باکتری و ضد میکروب است. در بهبود بیماری‌های عفونی از جمله سل مؤثر است و می‌تواند حداقل پروتئین‌های ضروری روزانه انسان به خصوص اسیدهای آمینه را تأمین کند.

۹- شیر شتر می‌تواند بهترین جایگزین برای افرادی باشد که به شیر گاو حساسیت دارند و مصرف مداوم شیر شتر در بهبود دیابت، کنترل فشار خون، گرفتگی عروق و پوکی استخوان مؤثر است.

۱۰- رنگ روی را روشن و بلغم و اخلاط را دفع و یبوست را بر طرف می‌کند.

۱۱- شیر شتر برای درمان بیماری‌های کبد، کم‌خونی و سل و بیماری‌های زمان پیری، شکنندگی استخوان‌ها و نرمی استخوان در کودکان، درمان سرماخوردگی، تب و آنفولانزا و همچنین درمان هپاتیت ب مفید است.

۱۲- شیر شتر همچنین در درمان بیماری‌های تنفسی از جمله سل و آسم و بیماری‌های معده و روده بزرگ، اختلالات گوارشی، کاهش قند، فشار خون، تنظیم ضربان قلب و تنفس و گرمادگی مفید می‌باشد.

۱۳- در آزمایشات و مطالعاتی که اخیراً در کشور هندوستان توسط محققان عربستانی به عمل آمد، موش‌های آزمایشگاهی مبتلا به سرطان را همزمان تحت درمان با مواد دارویی (شیمی درمانی) و شیر شتر قرار دادند. در پایان مشخص شد که موش‌های سرطانی که تحت درمان با شیر شتر قرار داشتند، درمانشان به مقدار قابل توجهی موفقیت‌آمیز و حتی در برخی موارد از شیمی درمانی هم موفق‌تر بوده است.

۱۴- شیر شتر به صورت خام و به صورت محصولات تخمیری برای درمان زخم معده، بی‌نظمی‌های بدن، اسهال، یبوست، زخم‌ها و حتی برای افزایش قدرت باروری تخمدان به کار می‌رود.

۱۵- بیماران دارای هپاتیت نیز بعد از خوردن شیر شتر عملکرد بدنشان بهبود می‌یابد.

۱۶- محققان از شیر شتر برای درمان بیماران مبتلا به ایدز هم در سطح دنیا استفاده کرده و به پیشرفت‌های خوبی دست یافته‌اند.

۱۷- استفاده از شیر شتر ۷۰ تا ۸۰ درصد از ویتامین‌ها و پروتئین‌های مورد نیاز بدن را تأمین می‌نماید. تحقیقات نشان می‌دهد که ویتامین شیر شتر سه برابر شیر گاو است.

۱۸- شیر شتر به دلیل اینکه حاوی مقادیر بالای ویتامین ث می باشد، در پیشگیری و درمان بیماری های دهان و دندان و همچنین محافظت از لثه ها و تقویت دندان بسیار مفید است.

۱۹- چربی ها و مواد موجود در شیر شتر نسبت به سایر شیرها راحت تر و سریع تر هضم و جذب می گردد.

۲۰- اخیراً پروتئینی در شیر شتر کشف شده است که عملکرد آن همانند انسولین است و در درمان بیماری دیابت بسیار مفید و کارساز است.

۲۱- شیر شتر ۱۰ برابر شیر گاو؛ عنصر آهن و کلسیم دارد.

۲۲- شیر شتر سرشار از اسیدهای مهمی به نام اسید آمینه از قبیل: مانند والین و متیونین و لیزین و آرژنین و فنیل آلانین است. همچنین شیر شتر دارای مقادیر نسبتاً بالای آلومین و گلوبولین نیز می باشد.

۲۳- نکته بسیار عجیب و جالب درباره شیر شتر این است که این ماده گرانبها قادر است بدون استفاده از لوازم امروزی کیفیت خود را در دمای ۴ درجه سانتیگراد به مدت ۱۲ روز و در دمای معمولی اتاق به مدت ۴۸ ساعت و حتی بیشتر حفظ نماید، در حالی که شیر گاو در دمای عادی اتاق ظرف ۱۲ ساعت ترش می شود.

۲۴- تحقیقات نشان می دهد که شیر شتر به دلیل وجود برخی مواد از جمله انواع پروتئین ها مانند پروتئین کازئین در برابر سموم، باکتری ها، قارچ ها و بسیاری از خطرهای احتمالی آنها به ویژه برای نوزادان، مقاوم و سبب مصونیت در برابر آنها می شود.

۲۵- شیر شتر به علت فقدان بتالاکتوگلوبولین می تواند برای درمان آلرژی های غذایی در کودکان مفید باشد. اخیراً گزارش شده شیر شتر دارای خواص آنتی کار سیتوژنیک و آنتی هایپر تنسیو نیز می باشد. اثر ضد میکروبی شیر شتر به حضور لیزوزیم، لاکتوفرین، هیدروژن پراکسید، لاکتوپر اکسیداز و ایمونوگلوبولین ها نسبت داده شده است.

۱۳۷

۲۶- شیر تازه و تخمیر شده شتر در هند، روسیه و سودان برای درمان بیماری های یرقان، توبرکلوزیس، نیشمانیا، آسم و کالآ آزار مورد استفاده قرار گرفته است.

۲۷- همچنین دانشمندان معتقدند خوردن شیر شتر موجب تقویت هوش و استعداد و قدرت تفکر انسان می شود (حدیثی، اعجاز القرآن فی النبات والحيوان، ۲۰۱۳: ۶۶).

۲۸- شیر شتر سرشار از ویتامین C و B₁ و B₂ و انواع پروتئین و املاح معدنی مانند فسفر، کلسیم، آهن، پتاسیم و منگنز است. اما لاکتوز و چربی اشباع شده آن اندک است که برای تقویت معده و بیماری‌های قلب و کبد و همچنین استحکام استخوان‌ها سفارش شده است (معروف، نشریه العلوم الانسانیة الدولیة، مقاله «الابل فی القرآن والادب العربی»، ۱۳۸۴: ۱۲/۵). شیر شتر علاوه بر ارزش غذایی بالا، فوائد طبی فراوانی نیز دارد و در صنعت داروسازی از آن استفاده می‌شود (موسوعة الاعجاز العلمی، ۴۸۱).

۲. گوشت

گوشت شتر به خلاف گوشت گاو طبیعتی گرم دارد و به دلیل درصد پایین چربی بین ۱/۲ تا ۲/۸ درصد از ابتلا به بیماری‌های قلبی جلوگیری می‌کند. در برخی روایات نیز به خوردن گوشت شتر توصیه شده است (ر.ک: قمی، سفینه البحار، ۱۴۱۶: ماده لحم).

۳. ادرار

در برخی روایات از ویژگی خاصی که در ادرار شتر وجود دارد، سخن به میان آمده است (ر.ک. کلینی، کافی، ۱۳۶۵: ۶/۳۳۸). عده‌ای از اساتید دانشگاه دمشق با الهام گرفتن از این روایت، روی شیر و ادرار شتر کار کردند و موفق شدند درمان چند بیماری صعب‌العلاج را از آن استخراج کنند (ر.ک: احمد، موسوعة الاعجاز العلمی، ۱۴۲۴: ۷۱۹). اخیراً نیز کپسول حاوی ادرار شتر به منظور استفاده در درمان بیماری‌های سرطانی تولید شده و در برخی کشورها مورد استفاده قرار می‌گیرد.

کلیه شتر و فرآیند تولید ادرار آن با تمام موجودات زنده متفاوت است؛ از این‌رو، ادرار شتر محتوی اندکی پروتئین و سدیم و درصد بالایی پتاسیم و منیزیم است که برای درمان التهاب کبد مفید است و جالب اینجاست که با باکتری‌ها و ویروس‌های موجود در بدن انسان مبارزه می‌کند (معروف، نشریه العلوم الانسانیة الدولیة، مقاله «الابل فی القرآن والادب العربی»، ۱۳۸۴: ۱۲/۶).

۴. حمل بار و استقامت در مسافرت‌های دشوار

شتر نیرومندترین و مقاوم‌ترین حیوان اهلی است. کف پای پهن به او این اجازه را می‌دهد که در بیابان و روی انواع شن و ماسه به راه خود ادامه دهد. در حالی که سمّ حیواناتی مثل اسب و قاطر در ریگ بیابان فرو می‌رود و از حرکت باز می‌مانند. همچنین دست و پای دراز او

سبب می‌شود از ناهمواری‌های زمین با برداشتن گام‌های بلند به راحتی عبور کند. در عین حال، از سرعت خیره‌کننده شتر نیز نباید غافل شد. شتر جمّاز (شتر مخصوص مسافرت در کویر که با سرعت می‌دود) می‌تواند فاصله ۳۸۰ کیلومتری مکه تا مدینه را در بیست و چهار ساعت بپیماید (حکیمی، شگفتی‌های جهان خلقت، ۱۳۷۴: ۱/ ۱۷۶).

برخی مفسران نیز بر این عقیده‌اند شتر با یک مرتبه پیمودن یک مسیر هر چند بیابانی و دشوار و حتی در شب تاریک، مسیر را به خاطر می‌سپارد و اگر در میانه راه او را رها کنند به راحتی خود را به مقصد می‌رساند (ر.ک: فخر الدین رازی، مفاتیح الغیب، ۱۴۲۰: ۳۱/ ۱۴۴؛ صادقی تهرانی، تفسیر الفرقان، ۱۳۶۵: ۳۰/ ۳۰۰).

یک شتر عربی قادر است ۲۲۵ کیلوگرم بار را تا مسافت ۴۰ کیلومتر و طی ۳ شبانه روز بدون اینکه قطره‌ای آب بیاشامد، طی کند (بیضون، الموسوعة العلمية القرآنية، ۱۴۳۲: ۴/ ۳۷۶).

۵. هزینه نگهداری

شتر با وجود منافع پرشمار و منحصر به فردی که دارد، در خوراک بسیار قانع است و به هسته خرما و خار بیابان قناعت می‌کند؛ لذا در بیابان‌های بی‌آب و علف نیز خار بیابان را می‌خورد و آنها را برای نشخوار کردن در یک فرصت مناسب، ذخیره می‌کند.

۶. سایر منافع

گذشته از آنچه پیرامون فوائد شتر بیان شد، پوست، پشم، کرک و روغن بدن شتر نیز فواید بسیاری دارند.

قرآن کریم در مورد چهارپایان می‌فرماید: ﴿وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَ يَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَابِهَا وَأَوْبَارُهَا وَأَشْعَارُهَا أَثَاثًا وَ مَتَاعًا إِلَى حِينٍ﴾ (نحل/۸۰)؛ «و خدا برای شما از خانه‌هایتان (مایه) آرامش قرار داد و از پوست‌های دام‌ها خانه‌هایی را برای شما قرار داد که آن [ها] را روز مسافرتان و روز اقامتان سبک می‌یابید و از پشم‌های آنها و کرک‌هایشان و موهای آنها اثاث (منزل) و کالایی تا زمانی [معین قرار داد]». ۱۳۹

شتر از چهارپایانی است که اجزای بدنش دورریز ندارد و همگی قابل استفاده است.

از چرم شتر جهت ساختن کفش استفاده به عمل می‌آید. از کرک آن در ساختن، عبا، زیرانداز، روانداز و طناب استفاده می‌گردد که عبای نائین از معروفیت جهانی برخوردار است. قبایل چادرنشین معمولاً از پشم شتر، چادر، ریسمان، پتو و حتی لباس تهیه می‌کنند. شتر هنگام فراوانی غذا بیش از میزان نیاز خود غذا می‌خورد و مازاد آن را به صورت چربی در کوهان خود ذخیره می‌کند و چنان که گذشت، هنگام نیاز به آب و غذا از آن بهره می‌برد. این چربی برای انسان نیز خواص دارویی دارد. دانشمندان بر این باورند که بهترین داروی بدون ضرر برای درمان چروک، پف و سیاهی دور چشم، استفاده از روغن شتر است.

نتیجه

آنچه گذشت، بخشی از شگفتی‌های آفرینش شتر بود که تاکنون دانش بشر به آن پی برده است و بدون شک آیندگان از این حیوان اسرارآمیز، اطلاعات بیشتری کشف خواهند کرد. سخن آخر اینکه سالیانی پیش، یکی از مستشرقان آلمانی که پژوهش پیرامون قرآن کریم را در دستور کار خود قرار داده بود، با برخورد به آیه هفدهم سوره غاشیه به این فکر فرو رفت که چرا در میان این همه حیوان بزرگ و کوچک، وحشی و اهلی، در دریا و خشکی، تأمل بر آفرینش شتر مورد تأکید قرار گرفته است؟

وی به طور موقت مطالعات قرآنی خود را رها کرد و پیرامون این حیوان تحقیقات مفصلی انجام داد و پس از مدت کوتاهی با مشاهده ویژگی‌های شگفت‌آوری که همگی در این حیوان گرد آمده است، به این فکر فرو رفت که چگونه قرآن در زمانی که بسیاری از اسرار نهفته در وجود این حیوان کشف نشده بود، به این مطلب اشاره کرده است؟! در نتیجه این تحقیق، این مستشرق آلمانی شهادتین به زبان جاری کرد و مسلمان شد (حدیثی، اعجاز القرآن فی النبات والحيوان، ۲۰۱۳م: ۶۳).

آری قرآن کریم حتی اشارات و سرنخ‌هایی که به بشر می‌دهد انسان‌ساز و سرشار از حکمت است. امید آنکه هر چه بیشتر خود را در مسیر هدایت آن قرار دهیم.

پی‌نوشت‌ها

[۱] در میان گونه‌های چهارگانه تعامل قرآن با کشفیات علمی، تنها شیوه‌ای که صحیح و مورد تأیید است و به تفسیر به رأی و چالش‌های دیگر منتهی نمی‌شود، «استخدام علوم در فهم بهتر قرآن» است. جهت مطالعه بیشتر در این زمینه، ر.ک: رضایی اصفهانی، پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، ۱۳۸۶: ۱/ ۴۵.

منابع

۱. قرآن کریم، ترجمه دکتر رضایی اصفهانی و همکاران.
۲. ابن عاشور، محمد بن طاهر، تفسیر التحریر والتنویر، بیروت: مؤسسة التاریخ العربی، ۱۴۲۰ق.
۳. احمد، یوسف، موسوعة الاعجاز العلمی فی القرآن الکریم، دمشق: نشر ابن حجر، چاپ دوم، ۱۴۲۴ق.
۴. بیضون، لیب، الموسوعة العلمية القرآنية، بیروت: اعلمی، ۱۴۳۲ق.
۵. تستری، سهل بن عبد الله، تفسیر القرآن العظیم، بیروت: دارالکتب العلمیة، ۱۴۲۳ق.
۶. حدیثی، حسام حمید، اعجاز القرآن فی النبات والحيوان، بغداد: دار عدنان، ۲۰۱۳م.
۷. حکیمی، محمود، شگفتی های جهان خلقت، قم: مؤسسه انجام کتاب، چاپ ششم، ۱۳۷۴ش.
۸. حمید کلیجی، سعید، قرآن و طبیعت، قم: حلم، چاپ دوم، ۱۳۸۶ش.
۹. راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، بیروت: دارالعلم الدار الشامیة، ۱۴۱۲ق.
۱۰. راغب محمد نجار، زغلول، الحيوان فی القرآن الکریم، بیروت: دارالمعرفة، ۱۴۲۷ق.
۱۱. رستمی، محمدحسن، سیمای طبیعت در قرآن، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۵ش.
۱۲. رضایی اصفهانی، محمد علی، پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، قم: انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآنی، چاپ دوم، ۱۳۸۶ش.
۱۳. رضایی اصفهانی، محمد علی، منطق تفسیر قرآن، قم: انتشارات مرکز جهانی علوم اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۸۶ش.
۱۴. دمیری، محمد بن موسی، حیات الحيوان، بیروت: دارالکتب العلمیة، بی تا.
۱۵. ساجدی، ابوالفضل، زبان دین و قرآن، قم: انتشارات مؤسسه امام خمینی، چاپ دوم، ۱۳۸۵ش.
۱۶. صادقی تهرانی، محمد، الفرقان فی تفسیر القرآن بالقرآن، چاپ دوم، قم: انتشارات فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۵ش.
۱۷. صفار، فاضل، اسرار عالم الحيوان (جلد نهم از موسوعة اهل البيت عليه السلام الكونية)، بیروت: مؤسسة الفكر الاسلامی، ۲۰۰۲م.

۱۸. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۳۷۹ق.
۱۹. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، بیروت: نشر مؤسسة الوفاء، چاپ دوم، ۱۴۰۳ق.
۲۰. طیب، سید عبدالحسین، تفسیر اطبیب البیان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات اسلام، چاپ سوم، ۱۳۶۶ش.
۲۱. عبد الرحیم، محمد، موسوعه الحيوانات و الطیور و الاسماك و الهوام فی القرآن الکریم بیروت: دارالراتب، ۱۴۲۷ق.
۲۲. عقیلی خراسانی، سید محمدحسین، مخزن الادویه، تهران: نشر دانشگاه علوم پزشکی، ۱۳۸۸ش.
۲۳. فخر الدین رازی، محمد بن عمر، مفاتیح الغیب، بیروت: داراحیاء التراث العربی، چاپ سوم، ۱۴۲۰ق.
۲۴. قمی، شیخ عباس، سفینه البحار، تهران: دارالاسوة للطباعة و النشر، ۱۴۱۶ق.
۲۵. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵ش.
۲۶. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، بیروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۴ق.
۲۷. محمود عبدالله، محمد، عالم الحيوان بین العلم و القرآن، بیروت: دارالایمان، ۱۴۱۷ق.
۲۸. مدرسی، سید محمدتقی، تفسیر هدايت، ترجمه احمد آرام، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۷۷ش.
۲۹. مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰ش.
۳۰. معروف، یحیی، مقاله «الابل فی القرآن و الادب العربی»، نشریه العلوم الانسانیة الدولية (علمی پژوهشی)، ش ۱۲، پاییز ۱۳۸۴ش.
۳۱. نجفی، محمدحسن، جواهر الکلام، بیروت: داراحیاء التراث العربی، چاپ هفتم، ۱۴۳۱ق.
۳۲. نژد، محمد، فرهنگ دانستنی‌ها، تهران: انتشارات بنیاد، چاپ هفتم، ۱۳۷۴ش.